

Recensioner

Sixten Belfrage: Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. (Skrifter utg. av Vetenskaps-Societeten i Lund. 48). CWK Gleerup 1955. 263 s.

"Vida gick striden kring Sveriges härd, / frid åt Guds kyrka var kampen värd, / konungens kamp intill döden." Alla veta ju, att dessa rader i "Fädernas kyrka" syfta på Gustaf II Adolf. "Ännu i fängelsets natt och kvalm / ljöd genom gallret en kämpes psalm; / det var en svensk, som satt fången." Mindre känt är att också dessa rader i den följande strofen äga en konkret historisk innebörd: att de handla om Gustaf Adolfs halvbroder, Carl Carlsson Gyllenhielm, om hans svåra tid som krigsfånge i Polen åren 1601–1613 och om icke blott hans psalmsång utan också hans psalmdiktning. Samma år som brodern led offerdöden vid Lützen utgav Carl Carlsson, dåmera riksamiral, en bok på latin och svenska: "Schola Captivitatis eller Fängelse-Scholan", i vilken han inrymde en rad översättningar av Davids psalmer, skrivna under fångenskapen till uppbyggelse och tröst.

Om denna märkliga bok och om dess komplettering i nya upplagor samt i "Konung Davidz Psaltare" (1650) föreligger nu i docenten Belfrages bok en första grundlig och i sin grundlighet definitiv utredning. Det må sägas, att det är synnerligen glädjande, att arbeten av sådan art och kvalitet då och då kunna utkomma i vårt land. Aratals hängiven och minutiös forskning är här redovisad på ett sätt, som stämmer såväl till beundran för själva prestationen som till tacksamhet för dess resultat. Ty här uppläses ett kapitel i svenska psalmens historia, som erbjuder mängder av värderika rön och synpunkter, varjämte i helfigur framträder Gyllen-

hielms ovanligt älskvärda kristna personlighet.

Hans psalmdiktning hade alls icke den sorts originalitet, som nuförtiden begäres av religiös lyrik. I gengäld sätter den oss i vidsträckt förbindelser med den evangeliska sångens blomstring under 1500- och 1600-talen. Gyllenhielm översatte nämligen en luthersk lärds, Ambr. Lobwassers tyska translation av Cl. Marots och Th. de Bezas franska parafras av Psaltarens hebreiska text! Belfrage visar sig väl behärska hela detta sammanhang. Han skildrar den enorma popularitet, som nämnda psaltarverk med både text och melodier tillvann sig i Frankrike och sedan via översättningar hela Europa runt. Han påvisar också, att och varför detta verk emellertid kom på kant med lutheranernas åskådning; därmed förhöll sig så, att kalvinisterna Marot och Beza höllo strikt på en filologiskt ordrätt tolkning, vilket medförde, att de lämnade åsido den kristologiska interpretationen av psalmerna, medan lutheranerna å sin sida liksom Vulgata och den romerska liturgien tvärtom fordrade en sådan interpretation. Här möter alltså en högst intressant kontrovers, som ju alltjämt har aktualitet, när det gäller Kyrkans bruk av Psaltaren; 1917 års kyrkobibel övergav som bekant den lutherska traditionen, och det kan ifrågasättas, om detta var riktigt.

Lobwassers verk, poetiskt förträffligt, rönte sålunda misstro. Gyllenhielm var emellertid säkerligen omedveten om denna bibelteologiska kritik; för honom kom det an på s.a.s. den direkt religiösa läsarten. Var han icke originell som skriftställare, så fanns hos honom desto mer av ursprunglighet i själva det trosförhållande, som gjorde psalmerna så dyrbara för honom. Fångenskapen förde honom in i en personligt andlig kris, där synd och nåd, tuktan och tröst blevo för honom avgörande

och livet igenom bestående realiteter. Hans psalmarbete var icke ett ambitiöst tidsfördriv utan ett uttryck för hjärtats innersta behov. Och hans strävan att publicera det samt att senare förbättra och fullständiga det bestämdes av en önskan att så bringa Gud en tacksamhetsgård både för befrielsen ur kroppens fångenskap och för själens frälsning. Hans andliga nit genom åren är ock på andra sätt betygat, bl.a. i hans initiativ till en svensk översättning av Armdts Sanna Christendom (1647—48).

Belfrages slutomdöme om Gyllenhielms religiösa habitus torde kunna underkastas diskussion. Han tycker sig skönja samma drivkrafter, som längre fram, d.v.s. i pietismen, skulle komma att motsätta sig den "uniforma ortodoxins herravälde" och skaffa sig livsrum i mera fri och subjektiv religiositet. Men om man jämför Gyllenhielm med de karolinska krigsfångarna i Sibirien, som härvid erbjuda en osökt parallell, så torde man finna, att den förre icke på samma sätt som de senare byggde in sin trosupplevelse i själva trons grundval, alltså icke var tillnärmelsevis så aktgivande på tron som egen inre tillhörighet, i någon mån förskjutande de rent objektiva moment, som föregå tron, utan mera på äldre lutherskt vis förtröstade på just dessa, på Guds gärningar. Att han som lekman visade ganska litet intresse för kontroversiell dogmatik utan mera vinnlade sig om "praxis pietatis" behöver icke betyda, att han i någon mer eller mindre medveten mån befann sig i opposition mot kyrkans ortodoxi. Inalles skulle vi förhålla oss mera kritiska mot det 1800-talsmässiga resonemanget, att närhelst hos någon kristen i äldre tider märkes en utpräglad personlig fromhet, så skall detta drag strax anses tyda på en förtäckt eller öppen opposition mot kyrklig renlärighet.

Belfrage hör till de filologiskt och stilhistoriskt skolade litteraturforskarna, och han har därför ägnat ett specialstudium

åt Gyllenhielms versifikation. Denna undersökning är tillsynes övermåttan grundlig, men den utmynnar till sist i värdefulla iakttagelser. Gyllenhielm var icke stark i rim och rytm, men Belfrage uppvisar, att han i gengäld bemödade sig om noga stavelseräknad vers. Hans text var nämligen genomgående ämnad att sjungas — den åtföljdes ock av notskrift — och i sång märkas å ena sidan brister i rytm och rim mindre, om å andra sidan texten syllabiskt noga följer melodien, vilket i Gyllenhielms fall betydde desto mer, som han nyttjade de regelbundna franska melodier utan melismer, som hade apterats till det franska psalteriet.

Äldre hymnologer angiva Gyllenhielm som författare till ps. 26, en parafraas av Dav. Ps. 6, i karolinska rikspsalmboken av år 1695. Och ehuru denna psalms text-historia erbjuder intrikata problem, är Belfrage benägen att biträda denna attribuering. Man kunde önska, att denna psalm hade blivit behållen. J. A. Eklunds vackra allusion på Gyllenhielm i "Fädernas kyrka" är väl den enda i vår psalmbok, som så, konkret, hugfäster minnet av en äldre svensk psalmist; och därför hade det varit önskvärt, att åtminstone något specimen av just dennes hand hade inrymts i den levande psalmskatten — i synnerhet när det nu gäller en genom sina livsöden, sina skrifter och sin djupa fromhet så märklig man som kungasonen Carl Carlsson Gyllenhielm.

Bo Sture Wiking.

Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik, herausgegeben von Friedrich Blume. Bärenreiter-Verlag, Kassel und Basel. Band IV (Fede-Gesangspädagogik).

Programenligt fortskrider utgivandet av den stora tyska musikencyklopedien, *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*

(MGG), vars fjärde band avslutats. Redan nu kan man förutskicka, att verket kommer att överskrida de planerade åtta banden. Med tillfredsställelse konstaterar man, att de längre artiklarna är försedda med styckeindelning. En kyrkomusiker läser med stort utbyte bl. a. den översikt artikeln *Gemeindegeseang* ger av ett svåröverskådligt ämne. Men en sådan artikel avslöjar emellertid också verkets kanske oundvikliga begränsning — man saknar här utblickar till även andra reformerade kyrkor än Tysklands. Trots sin internationell mellan anläggning tar MGG ibland väl ensidigt sikte på tyska förhållanden.

G. Zethelius.

Karl-Erik Forsell: Studier i Finlands svenska psalmbok av år 1943. Helsingfors 1955. 285 s.

”Att låta en psalmbok tala till en är att lyfta en sällsam snäcka till sitt öra och höra det gömda, samlade suset av ett fjärran hav ljuda.”

I förordet till sin akademiska avhandling, ventilerad vid Åbo svenska akademi under förra året, skriver Forsell ned dessa ord. Det är ganska djävt av en vetenskaplig forskare, som med sitt specimen vill vinna doktorsgrad, att ge ett så prononcerat estetiskt tilltalande uttryck plats i ingången till sin avhandling.

Den kritiskt inställda väntar törhända att saksäl skulle komma att ersättas med sköna ord och den lärda mödans segt utvunna resultater med allmänna fraser. Detta är emellertid icke fallet. Avhandlingen betygar en grundlig beläsenhet och en ingående kännedom om den hymnologiska diktningen enkannerligen i Sverige-Finland.

Men allt detta presenteras i en ytterst tilltalande språklig form, som gör läsningen till ett större nöje än vad i allmänhet akademiska avhandlingar plägar bereda.

Författaren har tagit till sin uppgift att kartlägga den sista svenska psalmboken i Finland, antagen år 1943, dess samband med den karolinska psalmboken och influenserna från Wallin samt arvet från 1886 års svenska psalmbok i Finland och slutligen resultatet av psalmboksarbetet på 1900-talet.

Med en speciell uppmärksamhet läser man författarens skildring av motståndet mot den Wallinska psalmboken. Med denna synes han äga en mycket djup förtrogethet. Här har förf. med denna översikt av kärleken till och motståndet mot Wallin givit en för svensk läsekrets lättillgänglig och belysande framställning av de olika inställningarna till Wallin, alltifrån ärkebiskop Tengström, som tänkte sig att den svenska rikspsalmboken skulle läggas till grund för psalmrevisionen i Finland och till Topelius(?), som 1849 i Helsingfors' tidningar i valet mellan den karolinska och den Wallinska psalmboken tydligen föredrar den förra ”Ty av två onda ting må man hellre välja det till formen skrovliga men till andan rena, än det till formen välhyvlade, men till anden tve tydiga.”

Avhandlingen är en vägledning in i 1943 års psalmbok och ger i slutkapitlet en inblick icke minst i den yngsta finlandssvenska diktningen, som eggat läsaren att göra sig mera förtrogen med den sång som våra fränder av samma tungomål brukar i sin gudstjänst.

A. Adell.

Corbinian Gindele: Der Vortrag deutscher Texte im Gottesdienst. Beuroner Kunstverlag, Beuron, Hohenzollern. 1952, 22 s. 0: 75 DM.

Den romerska kyrkan intresserar sig alltmer för modersmålet i gudstjänsten. Det började med de gemensamt lästa ro-

senkransarna, icke alltid med tillfredsställande resultat. För att få en mera tilltalande form av liturgisk läsning på modersmålet begynte man bruka recitation på en ton, efter mönstret av de reciterade latinska gudstjänsterna. Men också detta visade sig otillfredsställande, vare sig man behandlade tyskan på samma sätt som som latinet eller försökte återge dess egenart. Svårigheten berodde på vanskligheten att finna en gemensam recitationston, som lämpar sig för de olika röstlägen, som en församlings enskilda medlemmar representera.

Häremot sätter Gindele, organist vid Beuron, det äkta naturliga föredraget: det melodiska talet, där var och en bieder på sitt eget naturliga talsätt. Här ger författaren goda anvisningar för den liturgiska läsningen i kor, som är av värde att studera också för våra förhållanden, där tidegården oftast brukas i sin lästa form.

A. A.

Johner/Pfaff: Choralschule. 8 Auflage umgearbeitet von P. Dr. Maurus Pfaff. 1956. Friedrich Pustet, Regensburg. 340 s. Kart. 12 DM.

I nära 50 år har den av Dominikus Johner, kantor vid Beurons benediktinerkloster, utgivna stora koralskolan varit riktninggivande för utvecklingen i fråga om den gregorianska sångens praxis icke blott i Tyskland. Han har under denna tid hunnit bli något av en Magister Choralis för sin samtid. Förra året avled han i sitt kloster och hans efterträdare i kantorsämbetet Maurus Pfaff har fortsatt hans arbete icke endast inom klostret utan också som lärare för den gregorianska sångens utövare.

Det behöves ännu mycken undervisning i detta stycke. Också inom den ro-

merska kyrkan klagas bittert över det dåliga utförandet, liksom över att den gregorianska koralen brukas så litet.

Den nya upplagan, har av Pfaff så grundligt omarbetats att den praktiskt taget är en helt ny lärobok. Sedan den sista upplagan utkom har forskningarna på detta område frambragt grundläggande nya resultat, som Pfaff inarbetat. Detta visar sig nära nog inom varje kapitel.

Det kan vara frestande att påpeka några av dessa resultat. Den stora tvistefrågan gäller rytmen. Här har trots talrika bemödanden forskningen hittills icke kommit till en allmänt antagen lösning. Medan man beträffande den gregorianska melodins gestalt kommit fram till en förhållandevis tillförlitlig form, pågår diskussionen om rytmen. Här saknas en säker och god grund. Den ekvalistiska rytmuppfattningen är den enda praktiskt möjliga. Mensuralismen diskuteras dock alltfört. Som företrädare för denna citerar Pfaff E. Jammer, som hävdar att handskrifter föreligga från 8-900-talen i vilka koralen uppfattas mensuralt. Men vid denna tid förenklades koralrytmen och anpassades efter den musikaliska uppfattningen i Västerlandet. Ursprungligen var koralen, menar Jammer, lik den orientaliska kyrkosången med dess livliga rytm.

Ifråga om musiken till ordinariet, som visar en helt annan stil än propriumsångerna, göres det numera gällande att dessa sånger äro egentligen medeltida musik. Med undantag av ett ordinarium (XVIII) och ett Gloria (XV) äro alla sångerna framgångna ur den rika skatten av medeltida troper. I många fall är det melodier, som komponerades såsom troper och senare befriades från troptexten och skenbart blev gregorianska.

Sanctus och Benedictus bildar liturgiskt, historiskt och musikaliskt en enhet. Den nu inom den romerska kyrkan brukliga uppdelningen, förekommer första gången i Ceremoniale Episcoporum år 1600, då Benedictus, för de långa polyfona kom-

positionernas skull placeras efter konsekrationen. Detta upptogs och föreskrevs av ritkongregationen år 1921. (Till detta kan göras det intressanta påpekandet att Laurentius Petri i *De officis* av år 1568, anvisar ett utförande, som svarar till nu gällande romerskt bruk. Han föreskriver att om prefationen skall sjungas på latin, följes den av Sanctus, men endast fram till versen: Benedictus. Därefter följa instiftelseorden och sedan dessa lästs, skall kören omedelbart uppstämman Benedictus qui venit. Detta torde förutsätta att uppdelningen av hymnen i två delar varit bruk före år 1600.)

Pfaff ägnar ett kapitel åt temat Korall och orgel och avvisar mycket energiskt bruket att ackompanjera koralen. Tydligt har han här att besegra ett starkt motstånd, förefintligt också inom de benediktinerkloster, som eljest stå såsom förebilder. Med undantag för Sanctus har koralen icke ackompanjerats före 1600. (I vår svenska kyrka näppeligen före Haeffner.) Pfaff hävdar att man knappast kan rättfärdiggöra orgelledsagningen i kulturen på ideella grunder. 1800-talet kunde icke uppfatta en melodi, naturligtvis ej heller en gregoriansk, annorledes än genom harmonikens tillsatta klangfyllnad.

Emellertid har Pfaff nödgats bifoga en uppsats om grunderna för harmonisering, som för övrigt är synnerligen intressant ur flera synpunkter. Den är dock ej författad av Pfaff.

Den nya upplagan av koralskolan framträder i en mycket vårdad form, mindre såsom en lärobok än som en lättläst och intressant översikt över den gregorianska koralen. Den som vill få en överblick över den vetenskapliga forskningens läge just nu i fråga om denna också för oss aktuella fråga, kan knappast få en bättre inroduktör.

A. Adell.

Helge Nyman: Kyrkotjänarens nattvardsgång i lutherskt gudstjänstliv. Acta Academiae Aboensis, Humaniora, XXI: 4, Åbo 1955. 280 s.

Dr. Nyman, vid Åbo akademi, har med den nu publicerade undersökningen givit ett bidrag till en aktuell fråga i Finlands kyrkoliv och gudstjänstliv. Hans ärende är att utreda frågan om prästens "självkommunion", såsom termen lyder i dagligt tal. Denna fråga löstes för Sveriges vidkommande år 1929, då en uttrycklig tillåtelse gavs härtill. Uttryckligt förbud häremot har aldrig utfärdats i vårt land, även om kyrkolagens bestämmelse om obligatoriskt skriftermål tolkats såsom hinder för prästens deltagande i nattvarden. Han kunde ju ej ge sig själv avlösning.

I Finland har denna fråga ingående diskuterats utan att något positivt resultat ännu har uppnåtts. Senast debatterades frågan vid det finländska kyrkomötet år 1953, då Dr. Nyman hörde till dem, som tagit initiativet om att lagfästa prästens rätt att utdela nattvarden till sig själv. Frågan väckte gensägelse och förslag framkom att prästen skulle mottaga elementen ur en närvarande lekmans hand. Detta förslag hänsköts till kyrkolags- och handboks-kommittéerna för den nu pågående närmare utredningen.

En i högsta grad sakkunnig och omfattande utredning har nu verkställts av Dr. Nyman själv.

Han börjar sin översikt med en redogörelse för Luthers och reformatorens syn på frågan. Luther är avgjord i sin uppfattning! "När en kyrkans tjänare delar ut sakramentet, skall han alltid själv kommunicera. Är han icke skickad att njuta därav, så är han också oskicklig att dela ut det, att döpa, predika och bedja." (Nyman s. 47). Om man principiellt bör vänta att en rätt kristen skall kommunicera i den gudstjänst han firar, bör kyrkoherden, som har ansvar såsom lärare, ledare och exempel i församlingen också känna sitt ansvar

som enskild kristen och icke ställa sig utanför kommunionen och därigenom visa förakt för Kristus, som kommer för att i nattvardens bröd och vin ge sig själv åt dem som han genom instiftelseorden kallar att komma.

Också de svenska reformatörerna förutsatte att prästen skulle kommunicera. Laurentius Petri skriver i kyrkoordningen 1571 att det är hövligt och nyttigt att den som utskiftar sakramentet till andra, också själv varder delaktig därav, och om han försummar det kommer det hans sockenfolk till förgävelse. Det betraktades som fel av de kyrkliga myndigheterna att underlåta den regelbundna kommunionen. Prästen skall vara innesluten i sin församlings nattvardsgemenskap.

Huru kom det sig att denna för reformatörerna, liksom för den urkristna kyrkan, självklara rätt, ja plikt, undandrogs prästen?

Nyman följer steg för steg utvecklingen. Individualistiska tankegångar i samverkan med det kateketiska intresset och tonvikten vid prästerskapets myndighet att kontrollera kunskaper och vandel i samband med nattvardsgången sprängde församlingsgemenskapen mellan präst och lekfolk. Nattvarden blev en välförvärvad rättighet för den enskilde. Även om prästen har den rättigheten, ligger det ingen vikt vid att han firar den med sin egen församling.

Den fasta förbindelsen mellan skriftermål och nattvard blir en avgörande faktor, som ställer de ensamma prästerna utanför nattvardsgemenskapen med den egna för-

samlingen. Den präst som vill begå nattvarden måste först ha avlösts av en annan präst. Detta betraktades så ovillkorligt att Göteborgs domkapitel 1831 ansåg att uttryckligt förbud mot självkommunion borde införas i kyrkolagen och brott häremot straffas första gången med ett halvt års suspension och därpå med förlust av ämbetet.

I den senare delen av sin avhandling redogör Nyman för huru självkommunionen småningom blir legaliserad form för ensamma prästers nattvardsgång. Några gånger om året borde prästen eljest med grannprästers hjälp kunna komma till skrift och nattvard, men man kunde ta saken lugnt, ty, såsom pietisten Claus Harms hävdade, det var ett fel att gå för ofta till nattvarden. Diskussionen blev allt het-sigare. König hävdade 1859 att liturgen borde kommunicera i varje gudstjänst och hålla detta för en plikt, medan Luthardt hävdade 1879 att förbudet är betingat av en följdriktig utveckling av vad som ligger i den lutherska trosuppfattningen.

Slutligt fick frågan sin lösning i Norge år 1901 och i Danmark 1909 och i Sverige som nämnts år 1929.

Ännu återstår avgörandet för Finlands del. Förvisso har Nyman genom sin avhandling givit ett sakligt starkt inlägg i debatten. Principiellt såväl som historiskt har han givit en utomordentlig vägledning, av stort intresse för den liturgiskt intresserade, också utanför de rena fackliga teologiska kretsarna.

A. Adell.

Kyrkosångens Vänner.

KSV:s centralkommitté har hållit årsmöte i Stockholm den 3 jan. under Biskop G. Auléns ordförandeskap.

Domkyrkoorganisten H. Weman höll

föredrag över gammalrytmiska koraler, varefter följde koralövning. Rektor Sahlin lämnade en rapport över Geijerskolans verksamhet, framhållande bl. a. genom-